

A KÖNYVEK KÖNYVEKBŐL SZÜLETNEK: CORMAC MCCARTHY (1933–2023)

Dósa Attila

2023. június 13-án elhunyt Cormac McCarthy, nemzedéke egyik legnagyobbjának tartott, s nálunk is jól ismert amerikai író. Aznap ért el halálhíre, mikor egy nyugdíjba vonuló kollégámnak adtam emlékébe Michael Lynn Crews *Books Are Made of Books: A Guide to Cormac McCarthy's Literary Influences* (2017) című könyvét. A különös egybeesés elgondolkodtatott McCarthy írói jelentősége mellett arról is, hogy könyvei valóban könyvekből születtek-e.

1933. július 22-én született Charles Joseph McCarthy néven ír katolikus családban, s később vette fel az ősi ír „Cormac” keresztnévet. Tennessee államban nőtt fel jómódú házban, korai éveit mégis küzdelem és útkeresés jellemezte. Négy évig szolgált a légierőnél, amelyből kettőt Alaszkában töltött, s ekkor merült el az irodalom szeretetében. Kívülről érkezett a regényíráshoz, s mindvégig megőrizte magában a kívülről csúszó: nem tanított, nem írt kritikát, ritkán adott interjút. Életéről ezért viszonylag keveset tudunk, de életrajzánál fontosabb a regényeiben feltárt vízió – Amerikáról, a létezésről –, melyhez gyakran olyan nagy amerikai és európai szerzők könyveiből merített ihletet, mint Herman Melville, William Faulkner, Mark Twain, James Joyce, Samuel Beckett vagy az egyik kedvenceként emlegetett Dosztojevszkij.

A legtöbb nagy amerikai regényíróhoz hasonlóan McCarthy is regionális író volt, mégis kevés olyan művész van, akinek szavai ily mélyen ragadták meg az amerikai táj szívét, miközben érdeklődése az emberi természetben rejlő kegyetlenség és a lét közönyössége felé fordult. Első regényei a déli gótika nevű jellegzetesen amerikai regényműfajjal gyakran társított Tennessee vidékein játszódnak. A *gyümölcskeretész* (1965) című korai klasszikusának kézírata véletlenül került Faulkner szerkesztőjének kezébe, aki jó húsz évig McCarthy szerkesztője maradt. Faulknernek a műfajra gyakorolt tartós hatását jelzi, hogy máig szinte lehetetlen a „faulkneri” jelző megkerülésével az Egyesült Államok e tájáról írni. McCarthy azonban a későbbiekben kialakított szikár prózanyelve, az erószak szélsőségesen realista ábrázolása, s a szintén későbbiekben felfedezett délnyugati topográfija révén mégis olyan hangot alakított ki, mely jócskán elkülönül nagy elődjétől.

Ugyanitt játszódik az elveszettek – koldusok, csavargók, alkoholisták és mindenféle groteszk

figurák – Amerikáját ábrázoló *Suttree* (1979) cselekménye, melyet sokan a *Huckleberry Finn*-hez hasonlítanak. Otthonát mégsem itt, hanem a délnyugaton, Texasban találta meg, amelynek történelmi és közelmúltbeli eseményeit ötvözi későbbi regényeiben az amerikai Dél kemény életét bemutató háttorzongató történetekkel.

Megjelenésekor kevés figyelmet keltett a ma McCarthy fő művének tartott *Véres délkörök* (1985). E szürreális, véráztatta regény egy skalpvadász banda (állítólag igaz) történetét meséli el az 1840-es évek mexikói határvidékén, bár ezt is egy névtelen tennessee-i fiú, a „Kölyök” szemzőgéből. A gonoszság és könyörtelenség pokoli ábrázolásának célja nyilván a vadnyugatot övező mítoszok gyökerestül való kifordítása (már ha még ez szükséges). Mégis nehéz a kegyetlenség ilyen túlradó ábrázolása mellett érvelni – sokan képtelenek végigolvasni az amerikai irodalom egyik remekművének tekintett regényt –, hacsak nem úgy, hogy ekképp akarja megéreztetni olvasójával az erószak lelket-szellemet elszibbasztó erejét. Ironikus ennek fényében, hogy a western egyik legnagyobb hatású alkotásaként tartják számon, az viszont nem, hogy a cselekményt Holden bíró, a kétméteres, albínó, emberirtó szociopata természetfeletti alakja fogja össze. Kérdés, ki ő: az ördög, vagy a könyörtelen univerzum megtestesítője? Mint McCarthy legtöbb regényében, az emberi nem itt is híjával van erkölcsnek és jóságnak, és senki sem számíthat könyörtelre az Isten által elhagyott világban.

A pályája első harminc évében szűk olvasói körben értékelte McCarthy a 2000-es évek elején mozivászonra alkalmazott könyve révén vált ismertté. Ezek közé tartozik a Határvidék-trilógia első kötete, a *Vad lovak* (1992), melyből 2000-ben forgatott filmet Billy Bob Thornton Matt Damon és Penélope Cruz főszereplésével. A felnőtté válásról szóló, szintén embertelen történet a tiltott és vágyott, fizikai és érzelmi határátlépéseket firkészi: a tizenéves texasi cowboy a határon át Mexikóba szökik, hogy megtalálja a Texasban már szétfoszlóban lévő cowboyidillt, s egy gyönyörű és kegyetlen világban találja magát. Az archetipikus vadnyugati hősök mintájára próbálja saját kezébe venni sor-

sát, csakhogy e modernkori western szó szerint vérré megy. Az élet brutalitásait és szépségeit ötvöző, feszes prózanyelvben elbeszélte történet immár végleg levetkőzi magáról a vadnyugat mítoszát. Míg Amerikában a régi világ átadja a helyét az újnak, Mexikóban a régi világot kereső cowboyok az életben maradásért kell küzdenie, mielőtt felébred Don Quijote-i álmából.

Világhírre a Joel és Ethan Coen által 2007-ben filmre vitt és négy Oscar-díjjal jutalmazott *Nem vénnek való vidék* (2005) révén tett szert. A mexikói és amerikai határvidék nyolcvanas évekbeli drogháború szolgáltatója a háttérét ennek a színhéztől több műfajt újrafűz, homályos világnézetű történetnek. Első kétharmada „chase action thriller”; az erkölcsi fordulat a végére marad. Címét W. B. Yeats *Hajózás Bizáncba* című versének első sorából kölcsönözte: kevésbé az odavágó téma, mint a megragadó kifejezés miatt. E regényében már jól érzékelhető a védjegyévé vált, szikár elbeszélői stílus – talán azért is, mert eredetileg forgatókönyvnek készült. A western mellett a gengsztertörténet sémáit lecsupaszítva meséli el az erőszak elkerülhetetlenségének paraboláját. Középpontban a pénzes táská, mely után a hajsza folyik, főszerepben pedig a bérnyílós Chirugh, az emberi gonoszság emlékműve, és a jót képviselő Bell sheriff, aki régóta ismeri az olyan gonoszokat, mint Chirugh, csak nem tudja, hogyan lehet őket megállítani, illetve hogy meg lehet-e őket állítani. Számos klisé bukkan fel nemcsak a regényben, hanem a filmben is – hányszor alakított korábban Tommy Lee Jones tántoríthatatlan rendvédelmi tisztviselőt? –, mégis erőteljesen ábrázolja mindkét forma az értelmetlen mohóság és agresszió következményeit. Hiszen több ez, mint gengszterregény: Bell sheriff sors és szabad akarat természetéről szóló elmélkedései – választható-e a gonoszság vagy a jóság? – szakítják meg a cselekményt a hangsúlyos, fejezetnyitók monológokban.

Legismertebb regénye mégis a Viggo Mortensen főszereplésével filmre vitt *Az út* (2006), melyért McCarthy 2007-ben elnyerte a Pulitzer-díjat. Ez a még a korábbiaknál is sötétebb történet olyan világba vezet az olvasót, ahol apa és fia vándorol reménytelen körülmények közt a nukleáris katasztrófa által sújtott, kihalt tájon át, küzdve a túlélésért és emberi mivoltuk megőrzéséért. A párbeszédnek nélkülözik a tartalmát: hiszen miről lehet beszélni egy olyan világban, ahol az apának azzal a tudattal kell élnie, hogy utolsó tőltényével inkább megöli fiát, ha a gonoszok

kezére kerülnek? De minden sallangtól mentes az elbeszélői nyelv is. Nincs díszítés, leírás, helyszínrajz, karakterjellemezés. Sajátos dikcióját a vesszők hiánya teszi még egyedibbé. Újabb apró jele McCarthy ellenállásának, vagy az olvasó bevonása a jelentésképzésbe? Mindenesetre az olvasás felgyorsítására készlet, mely azonban meg-megakad, ezért lassítani kell, hiszen landkadatlan figyelmet igényel a tagolatlan mondatok szintaktikai értelmezése. Azért sem érdemes felgyorsítani, mert a filmes vágásokra emlékeztető, epizódokra tagolt szöveg egy-egy szakasza olyan megállapítással zárul, mely kontextusból kiragadva tán banális, a szövegbe ágyazva mégis arra készlet, hogy becsukjuk a könyvet, s forgasuk fejünkben még a gondolatot.

A jókra és gonoszokra osztott világ európai szemmel elnagyoltnak tűnhet, s a romantika felülvizsgálatlan hagyatéka lehet, hogy a „jók” hátsó gondolatok nélkül, gyermeki őszinteséggel hisznek jóságukban. Azonban nyilván téves lenne világnézetét e polarizált küzdelemre szűkíteni, különös tekintettel arra, hogy a *Nem vénnek való vidék* monológjaiban sugalltak szerint a gonosz mintha nem rendelkezne a szabad akarat lehetőségével. Mindezzel együtt talán ez az egyetlen regénye, melyben megcsillan a remény – mikor az apa meghal, a gyermeket egy családra emlékeztető közösség (ők is a „jók” közé tartoznak) befogadja –, még akkor is, ha a keresztény hitre történő ismételt utalásain folyton pesszimizmus sejlik át: „Havazik – mondta a fiú. A férfi az égre pillantott. Egyetlen szürke hópehely hullt alá. Elkapta és nézte, ahogyan semmivé válik a tenyerében mint a kereszténység utolsó szentostyája” (Totth Benedek fordítása).

A kóborló bandákkal népesített apokaliptikus vadon történelem- és erkölcsutániságát számtalan ismert könyv és film feldolgozta, melyekből McCarthy képi és szövegi világa bőven merít. *Az út* mégis végtelenségig lecsupaszított történet és helyzet. Mint egy görög tragédia: nincs, ami elvonja figyelmünket a konfliktusban álló eszmékről; mint egy kifordított grálküldetés-történet: csak a kiválasztott, az út, a cél és az akadályok; s mint Beckett: ketten a sivárságban, az üdvözülés reménye nélkül. A saját fia iránti érzelmi rezonanciák által ihletett, időérzékelés letenni, minimalista dialógusok joggal emlékeztetnek a Beckettéire, hiszen az egzisztencializmus McCarthy világnézetének láthatóan a fő pillére. Mégis ismétlődő motívum a prométheuszi tűzhordozás, amit a két főhős – itt elmondhatjuk, hogy valódi hősookról van szó – küzdelmük lényegéként fogalmaz meg, akkor is, ha a világból kivesszett a hit, a remény és a szeretet. Mégis kapaszkodnak a hitbe, hogy az élet jobbá válik, ha elérik a – ha-

tárvidék mítoszának utolsó szilánkjaként felsejül – tengert; kapaszkodnak a – fogyasztói társadalom travesztiájaként – döcögő bevásárlókocsiba, amelyben földi javaikat húzzák, vonják, tolják, s amit kénytelenek végül hátrahagyni; és kapaszkodnak az egymás iránti feltétlen, önfeláldozó szeretetbe. Kimondatlanul is mindketten tisztában vannak a hiábavalóságával, mégis haladnak az úton, s kérdés, hogy a fékezhetetlen túlélési akarat hajtja-e őket, vagy csupán a feladásnak sincs több értelme, mint a túlélésnek. Fojtogató és csapdába ejtő az út, de ez az egyetlen remény és lehetőség a megújulásra, és ez az allegória csak a regény utolsó lapjain válik egyértelművé.

McCarthy regényművészeete komor, lehangoló, borús és erőszakos. Mégis mindig megrendítő

élmény, ahogyan lebontja és újraépíti nemcsak Amerika, hanem az egész nyugati kultúra nagy mítoszait. Paradoxonszerű, nagy kísérlet ez a túlélésre és megújulásra: mindig van remény és újrakezdés, még akkor is, ha mint Bell sheriff, látjuk, hogy ellep a kaosz és gyűlölet. A nagy amerikai regényhez méltóan mindennek hátterét a vadnyugat, a kultúra és a vadon mezsgyéje adja, ahol a romantika örökségének hordozójaként az ember arra van kényszerítve, hogy egyedül nézzen szembe a természet és Isten törvényeivel, sőt egyedül kell leszámolnia – ha képes rá – a belső démonaival is.

LAURENTI MAGESA – TISZTELGÉS EGY AFRIKAI TEOLÓGUS ÉS ÉLETMŰVE ELŐTT

Patsch Ferenc SJ

A tanzániai származású teológus, Laurenti Magesa (1946–2022) tavaly bekövetkezett halálával az afrikai katolikus teológia egyik óriását veszítette el. A gyász jó alkalomul szolgál nemcsak a nagyformátumú afrikai gondolkodó életművének összefoglalására, de egyúttal arra is, hogy egy pillanatra ráirányítsuk a figyelmet annak a földrésznek virágzó egyházi életére, amely a teológiai kitekintésekben rendszerint messze jelentőségén alul szerepel (magyar nyelvterületen pedig jóformán teljesen hiányzik). A hiány pótlása annál is inkább időszerű, mert – ha hihetünk a demográfusok előrejelzésének – Afrika sok szempontból a kereszténység jövőjét képviseli.

Magesa egész munkássága arra irányult, hogy kifinomult hitérzékkel újrafogalmazza Jézus Krisztus tanítását a fekete földrészen élő emberek számára, azért, hogy az érthetővé és könnyen befogadhatóvá váljon. Bár kétségkívül maga is az úttörők közé számított, és önmagában is figyelemreméltó szellemi örökséget hagyott hátra, ám az afrikai keresztény teológia megteremtése természetesen nem egyedül az ő érdeme. Az elmúlt évtizedekben olyan kiváló afrikai teológusokkal osztozott ebben a küldetésben, mint a kameruni Jean-Marc Éla (1936–2008), a tanzániai Charles Nyamiti (1931–2020), a ghánai származású metodista teológusnő Mercy Amba Obuyoye (1934), a Kongói Demokratikus Köztársaságból való Bénézet Bujo (1940), valamint a nigériai Agbonkhianmeghe E. Orobator (aki jelenleg az Afrikai és madagaszkári regionális jezsuita konferencia elnöke). Az afrikai teológusok közös törekvése, hogy hiteles és sajátos

kulturális nézőpontjukból is érvényes válaszokat dolgozzanak ki Jézus Krisztusnak a szinoptikus evangéliumokból ismert kérdésére: „Hát ti kinek mondotok engem?” (Mt 16,15; vö. Mk 8,29; Lk 9,20). A lelkipásztorként is nagyra becsült professzor különösen is a szívéen viselte ezt a feladatot. Temetése alkalmával Michael Msonganzila, a musomai egyházmegye püspöke így fogalmazott: „Magesa állandóan azt kérdezte az afrikaiaktól: És ti, afrikaiak, mint mondotok, kicsoda Jézus?” Valóban ez a kérdés tekinthető Magesa élete vezérfonálnak, amely legtöbb írását és egész teológiai beállítottságát egységbe foglalja.

SZÉLESKÖRŰ TEOLÓGIAI ÉRDEKLŐDÉS

Magesa 1975-től 2022. augusztus 11-én bekövetkezett haláláig majd' tucatnyi könyvet jelentetett meg, és több mint száz teológiai szakkikket, valamint könyvfejezetet tett közzé. Elismert szakértőként szerepelt konferenciaelőadásokon, ám nem csupán akadémiái berkekben látták szívesen; újságokban is jelentetett meg írásokat, és népszerűsítő kiadványok is szívesen helyt adtak szövegeinek. Tájékozottságára és sokrétű érdeklődési körére jellemző azoknak a témáknak széles köre, amelyekről véleményt nyilvánított: írt az egyház társadalmi feladatairól¹ és politikai

1 Idézi Marcel Uwineza SJ: Laurenti Magesa: Grappling Intelligently and Faithfully with African Existential Contexts. *Hekima Review. Journal of Theology, Governance and Peace Studies*, May 2022, no. 64, 143–150., 143.

2 Laurenti Magesa: 'Sollicitudo Rei Socialis': The Answer of the Church to Economic Situations.